

Význam domácí poptávky v české ekonomice

Při hledání východisek z vleklé recese je důležité znát roli vnější i vnitřní poptávky v podpoře ekonomického růstu. Česká ekonomika patří k malým otevřeným ekonomikám, takže její prosperita do velké míry závisí na úspěšnosti exportu. Přitom však nelze bagatelizovat úlohu domácí poptávky, která stále představuje největší odbytiště pro domácí výrobu. V roce 2010 činil vývoz zboží a služeb 2,6 bil. Kč, přičemž domácí poptávka, měřená jako úhrn konečné spotřeby domácností a veřejného sektoru spolu s investicemi (hrubou tvorbou kapitálu) dosáhla 3,7 bil. Kč.

V ČR je při koncipování opatření hospodářské politiky význam domácí poptávky stále hrubě podceňován. Vyplývá to mimo jiné i z neznalosti základních národohospodářských vztahů a z neporozumění obsahu základních ukazatelů. Přetrvávající nepochopení má své důsledky v praktické hospodářské politice. Opatření současné vlády, zaměřující se jednostranně na fiskální škrty, vyvolávají *bludný kruh*. Nejprve výrazně podřežou domácí poptávku, čímž zbrzdí ekonomický růst, zvýší nezaměstnanost a vedou k plýtvání nejcennějšími růstovými zdroji. V důsledku toho poklesnou zdroje veřejných rozpočtů. Poté se musí znovu sahat k dalším neplánovaným škrtům, čímž se zpomalení a pokles opětovně prohlubují. Cílem následujícího textu je objasnění podílu domácí a zahraniční poptávky v české ekonomice.

Mylná interpretace makroekonomických vztahů

Míra otevřenosti ekonomiky, měřená jako poměr vývozu, resp. dovozu k HDP, se v ČR v jednotlivých letech poslední dekády pohybovala mezi 60 až 70 %. (Ve staré metodice výpočtu ukazatelů zahraničního obchodu, používané do roku 2010, vycházely tyto ukazatele výrazně výše, např. vývoz v roce 2007 dosahoval až k 80 % HDP).¹ V mezinárodním srovnání jde o poměrně silnou otevřenost, která je charakteristická pro malé a středně velké ekonomiky. Ze střeoevropských nových členských zemí je tato míra nižší jen v Polsku s jeho větším vnitřním trhem. Na Slovensku, v Maďarsku i ve Slovinsku je relace vývozu k HDP vyšší než v ČR (viz tabulka 1). Ze zemí EU nejvyšší míru otevřenosti, dlouhodobě přesahující 160 % HDP, vykazuje Lucembursko.

Ukazatel míry otevřenosti je v ekonomických úvahách v ČR mylně interpretován. V realitě jde o vztah dvou nezávislých veličin, nikoliv o strukturální podíl. Vývoz není součástí HDP, neboť do užitého HDP vchází pouze saldo zahraničního obchodu zboží a služeb. Není tedy ani správná formulace, že vývoz *tvorí* 70 % HDP, jakkoliv je to v populární propagandě i v odborných kruzích stále běžné.² Takovéto vyjádření navozuje mylnou představu, že na výrobu pro domácí spotřebu a investice zbývá jen 30 % celkového ekonomického výkonu.

¹ ČSÚ provedl v roce 2011 na základě doporučení Eurostatu metodické změny při výpočtu dovozu a vývozu. Revize údajů o zahraničním obchodě vycházela z tzv. národního pojetí, podle kterého je kritériem vývozu a dovozu změna vlastnictví mezi rezidenty a nerezidenty, zatímco tradiční statistika zahraničního obchodu vycházela z toků zboží a služeb přes státní hranice. Po této revizi se vývozy a dovozy snížily zejména o marže náležející nerezidentům (tzv. branding), kteří jsou v ČR hlášeni pouze k platbě daně z přidané hodnoty. Kromě očistění bilance zboží a služeb o tuto marži byly zpřesněny též položky služeb a bilance převodů a výnosů. Podle revidovaných údajů se v ČR snížily jak celkové objemy dovozu a vývozu, tak i z nich vycházející odvozené ukazatele. Např. relace vývozu zboží a služeb k HDP, která podle staré metodiky dosahovala v roce 2007 až k 80 %, se podle nové metodiky snížila na 68 %. Relace dovozu dosahovala v roce 2007 podle staré metodiky 75 %, podle nové metodiky jen 66 %. (Srovnej údaje časových řad ročních národních účtů ČSÚ publikované před říjnem 2011 a po provedené revizi od tohoto data.)

² Viz např. týdeník Ekonom 12, 2012, s. 42, Tápání českého lva (autoři R. Břešťan, J. Buňatická).

Z této chybné interpretace pak vyplývá, že o vývoj domácí poptávky není nutno se příliš zajímat, neboť její role je nevýznamná.

Tabulka 1

Vývoz a dovoz zboží a služeb v relaci k HDP ve vybraných zemích EU (v % z běžných cen)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 ¹⁾
Vývoz								
ČR	60,9	64,4	67,0	68,2	64,4	59,7	67,9	73,7
Německo	33,4	41,3	45,5	47,2	48,1	41,9	46,8	50,1
Francie	28,8	26,4	27,0	26,9	26,9	23,3	25,5	26,9
Rakousko	46,2	53,8	56,4	58,9	59,3	50,4	54,0	57,0
Maďarsko	74,6	65,9	77,7	81,3	81,7	77,6	86,5	92,9
Polsko	27,1	37,1	40,4	40,8	39,9	39,5	42,3	43,4
Slovensko	70,4	76,3	84,5	86,9	83,4	70,8	81,1	86,4
Slovinsko	53,7	62,2	66,5	69,6	67,1	58,4	65,4	72,3
Dovoz								
ČR	63,1	61,7	64,0	65,6	62,1	55,7	64,7	69,6
Německo	33,1	36,1	39,9	40,2	41,8	37,0	41,4	45,0
Francie	27,8	27,0	28,1	28,4	29,1	25,2	27,8	30,4
Rakousko	44,5	49,9	51,3	53,2	53,5	45,7	49,7	53,2
Maďarsko	78,1	68,1	78,7	80,4	81,2	72,7	80,0	84,7
Polsko	33,5	37,8	42,2	43,6	43,9	39,4	43,5	44,7
Slovensko	73,0	80,9	88,5	88,0	85,7	71,6	82,4	85,5
Slovinsko	57,2	80,9	88,5	88,0	85,7	71,6	82,4	85,5

¹⁾ Odhad Eurostatu. Pramen: Databáze Eurostatu, National Accounts, 20. 3. 2012.

Na vině je částečně i náš rodný jazyk, který s odbornými pojmy zachází příliš volně. Angličtina důsledněji odlišuje mezi termíny „*share*“, tj. *podílem*, kdy složka je součástí celku a „*ratio*“, kdy jde o *poměr*, při kterém se srovnávají dvě nezávislé veličiny. Příkladem podílu je např. míra investic, měřená jako podíl hrubého fixního kapitálu na užitém HDP. Příkladem poměru je saldo veřejných rozpočtů, veřejný dluh nebo saldo běžného účtu platební bilance, vyčíslované obvykle v poměru k HDP. Čeština připouští používat v obou případech pojmu podíl. V prvním případě však jde o *strukturní podíl* na HDP, zatímco v ostatních případech jde o podíly dvou různých ukazatelů, měřené *v poměru k HDP*, které mohou převyšovat 100 %. V Irsku činil například podíl vývozu v relaci k HDP v roce 2011 již 105 % a v Lucembursku 168 %. Z těchto údajů nelze vyvozovat, že se v uvedených zemích neprodukuje též výrobky a služby pro uspokojování domácích potřeb. (Zápornou výrobu pro uspokojování domácí poptávky si lze těžko představit.) Podobně míra veřejného dluhu je v řadě zemí vyšší než HDP, neboť jde o relaci, nikoliv o strukturní podíl (viz Řecko, Spojené království, Japonsko a další).

S dezinterpretací vztahu národohospodářských ukazatelů se lze setkat jak u laiků, tak i u ekonomických expertů, přední politické a vládní činitele nevyjímaje. Lze to dokumentovat na některých charakteristických vyjádřeních v tisku i ve vystoupeních na parlamentní půdě:

„ ... Absolutně ale odmítám další transfery obyvatelstvu, které je prý dá do spotřeby, čímž se zvedne naše HDP a ekonomika se uzdraví. Hloupost. I kdyby se veřejnost takto chovala, upozorňuji, že 75 procent domácí spotřeby představuje import. Každá koruna u nás spotřebovaná podporuje z 25 procent českou zaměstnanost, ale ze 75 procent zaměstnanost v cizích zemích ...“ (ministr financí M. Kalousek, viz *Ekonom* č. 5, 2009, str. 35). Na tuto informaci navazoval Petr Nečas, tehdejší místopředseda vlády a ministr práce a sociálních věcí, který při debatě o protikrizových opatřeních ve Sněmovně dne 31. března 2009 tvrdil: „ ... Z každé koruny, kterou stimulujeme spotřebu v této zemi, pětasedmdesát haléřů odtéká do zahraničí. “

Podobná vyjádření o tříčtvrtěním podílu dovozu na pultech našich obchodů a o převažujícím podílu vývozu na domácí výrobě stále nacházíme v tisku a dalších médiích. Například i poměrně znalá ekonomická novinářka Lenka Zlámalová uváděla v *Hospodářských novinách*: „... Česko je malá a otevřená země: ze tří čtvrtin nás živí vývoz a sedmdesát procent svých příjmů utrácíme za dovozové zboží ...“ (viz stať „S krizí pomůže spíš Obama než vláda,“ *HN* 17. 2. 2009). Podobné tvrzení opakuje stejná autorka i v současnosti: „... Hospodářství sílí jen díky vývozu. Ten tvoří u naší malé otevřené ekonomiky osmdesát procent výkonu, takže platí: vývoz dobrý, všechno dobré...“ (*Německá klasika, Lidové noviny* 1. 3. 2012, s. 10).

Dovozní náročnost tvorby a užití produkce a podíl vývozu

Výše citovaní autoři opomíjejí fakt, že nedovážíme jen přímo pro konečnou spotřebu nebo investice, ale především z dovozu pokrýváme výrobní spotřebu podniků, které dodávají své produkty jak dále na vnitřní trh, tak i na vývoz. Tyto relace lze zjistit v soustavě národních účtů. Produkční metodou lze na účtu výroby sledovat tvorbu celkové produkce, výši mezispotřeby (tj. suroviny, materiály, energie a meziprodukty, sloužící k další výrobě v základních jednotkách) a rozdíl, který tvoří hrubou přidanou hodnotu (HPH). Tyto údaje jsou sledovány v základních cenách, tj. bez daní z produktů a dotací na produkty. Po přičtení daní minus dotací k hrubé přidané hodnotě se získá hrubý domácí produkt (HDP). Tento ukazatel je pro analytické účely nejčastěji využíván a je širší veřejnosti nejznámější. Sleduje se v kupních cenách, tj. v cenách konečné realizace zboží a služeb.

Uvedeným postupem lze zjistit, že dovoz zboží a služeb se v roce 2010 podílel na celkové tvorbě zdrojů z 20,4 % a vývoz dosahoval 21,3 % celkových užitých zdrojů. V relaci k HDP dosahoval dovoz v daném roce 65,5 % a vývoz 68,7 % (viz tabulka 2).

Tabulka 2

Tvorba a užití zdrojů v roce 2010 v mld. Kč (běžné ceny)

Tvorba zdrojů		Užití zdrojů	
1. Produkce v základních cenách	9305	8. Konečná spotřeba	2708
2. Mezispotřeba	5900	a) domácností a NISD ¹⁾	1900
3. Hrubá přidaná hodnota (1-2)	3405	b) vládních institucí	808
4. Daně minus dotace (a-b)	370	9. Tvorba hrubého kapitálu	947
a) daně z produktů	417	a) fixní kapitál	927
b) dotace na produkty (-)	47	b) změna stavu zásob ²⁾	20
5. Hrubý domácí produkt (3+4)	3775	10. Domácí konečné výdaje (8+9)	3655
6. Dovoz zboží a služeb	2472	11. Saldo zahraničního obchodu (a-b)	120
		a) vývoz zboží a služeb	2592
		b) dovoz zboží a služeb	2472
7. Vytvořené zdroje celkem (1+4+6)	12147	12. Užití zdroje celkem (10+2+11a)	12147

Poznámky: ¹⁾ NISD = neziskové instituce sloužící domácnostem; ²⁾ včetně čistého pořízení cenností. Pramen: ČSÚ, Roční národní účty, Tabulky dodávek a užití (DU).

Jednotlivé složky užitého HDP jsou různě dovozně náročné. Spotřeba domácností je méně dovozně náročná než průměr. Domácnosti spotřebovávají v poměrně velké části služby (cca 40 % výdajů), které jsou do velké míry neobchodovatelné (bydlení, místní a vnitrostátní doprava, osobní služby, opravy a údržba atd.). Dále velkou část výdajů domácností tvoří výrobky převážně domácího původu, jako je například elektrická energie. Méně dovozně náročné jsou stále i potraviny, jejichž dovoz však s nástupem obchodních řetězců prudce stoupá. Vysoce dovozně náročné jsou naopak nákupy elektroniky, oděvů, obuvi a motorových vozidel, ty však tvoří méně než desetinu výdajů. Nejméně náročná na dovoz je spotřeba sektoru vlády, tj. služby veřejných institucí (školství a kultura, zdravotnictví, správa, bezpečnost a obrana atd.). Více dovozně náročné jsou výdaje na tvorbu hrubého fixního kapitálu, což je ovlivněno především investicemi do strojů a zařízení. Naopak stavební část

investic, která tvoří přes polovinu celkové hodnoty THFK, pochází téměř celá z domácí výroby. Nejnáročnější na dovoz je mezispotřeba (intermediate consumption).

V *symetrických tabulkách input-output* (SIOT)³, sestavovaných ČSÚ, jsou dodávky z dovozu pro jednotlivé směry užití HDP odděleny od dodávek z domácí výroby. Z nejaktuálnější tabulky, sestavené za rok 2009, lze zjistit **přímý dovoz** pro jednotlivé směry užití HDP, pro vývoz, mezispotřebu a celkové zdroje (viz tabulka 3).

Tabulka 3

Struktura užitých zdrojů podle výdajových složek v roce 2009, z toho dovoz v mld. Kč běžných cen (podle tabulek SIOT)

	Celkem		z toho z dovozu		
	v kupních cenách	v základních cenách	v mld. Kč	v % z celku	
				z kupních cen	ze základ. cen
Spotřeba domácností ¹⁾	1879,8	1660,8	314,0	16,7	18,9
Spotřeba vládních institucí	809,6	806,8	33,1	4,1	4,1
Hrubá tvorba fixního kapitálu ²⁾	931,3	896,8	196,5	21,1	21,9
Změna stavu zásob	-32,9	-31,6	-2,3	7,0	7,3
Vývoz	2257,0	2242,8	8,7	0,4	0,4
Konečné užití celkem	5844,8	5575,6	550,0	9,4	9,9
Mezispotřeba	5497,3	5397,8	1555,5	28,3	28,8
Zdroje celkem	11342,1	10973,4	2105,5	18,6	19,2

¹⁾Včetně neziskových institucí sloužících domácnostem; ²⁾včetně cenností. Pramen: ČSÚ, Roční národní účty, tabulky SIOT.

Ve spotřebě domácností představuje **přímý dovoz jednu šestinu**, počítáno z kupních cen (ze základních cen 18,9 %). Rozhodující část spotřeby domácností se uspokojuje z domácí výroby a služeb, které jsou však též závislé na dovozu surovin, materiálů a zařízení. K vyčíslení **plné (komplexní) dovozní náročnosti** jednotlivých výdajových složek HDP a celkového produktu je nutno znát též „nepřímý“ dovoz surovin a energie a celkový pohyb meziproductů (mezispotřeby) podle všech navazujících stupňů zpracování. Tabulky SIOT poskytují pro modelové zpracování koeficientů plné dovozní náročnosti jednotlivých výdajových složek HDP a celkového vývozu základní podklad.⁴

Propočty komplexní dovozní náročnosti jednotlivých výdajových složek HDP za poslední roky nejsou dosud k dispozici.⁵ Hrubým odhadem lze na základě údajů tabulky 3 odvodit, že koeficienty komplexní dovozní náročnosti spotřeby domácností se mohou pohybovat nejvýše někde kolem 40 %. „Na pultech obchodů“ může být ovšem zboží pocházejícího přímo i nepřímo z dovozu více, neboť služby pro domácnosti, které tvoří kolem 40 % jejich celkových výdajů na spotřebu domácností, jsou dovozně nenáročné.

Ani komplexní dovozní náročnost spotřeby domácností (při jejímž propočtu se bere v úvahu i dovoz pro domácí výrobu, sloužící konečné spotřebě) nemůže dosáhnout tří čtvrtin, jak tvrdí výše citovaní autoři. Nelze proto vyvozovat závěr, že dodatečná domácí spotřebitelská poptávka zvyšuje především (podle uvedených citátů ze tří čtvrtin)

³ Symetrické input-output tabulky (SIOT) jsou odvozeny matematickou transformací z tabulek dodávek a užití v základních cenách. Tyto tabulky se používají především pro ekonomickou analýzu a ekonometrické modelování. ČSÚ sestavuje SIOT podle manuálu Eurostatu pravidelně minimálně v pětileté periodicitě, která je vyžadována transmisním programem EU (vždy roky končící na 0 a 5). Vzhledem k rychle se měnícím strukturám v české ekonomice však ČSÚ publikuje i předběžné tabulky, aby měli uživatelé k dispozici aktuální údaje. Dosud ČSÚ publikoval tabulky typu produkt x produkt. Od roku 2012 k tomuto navíc přibýly i tabulky typu odvětví x odvětví (citováno podle ČSÚ, Roční národní účty, Tabulky SIOT).

⁴ Metodu analýzy input-output zavedl do makroekonomie Vasilij Leontěv, emigrovavší sovětský akademik, kterému byla za rozvoj této metody a její aplikaci na důležité ekonomické problémy v roce 1973 udělena Nobelova cena.

⁵ Vzhledem k významu této otázky pro makroekonomickou analýzu by bylo vhodné takové propočty iniciovat.

zaměstnanost v cizině. Je tomu právě naopak, především – nejméně z 60 % – zvyšuje domácí zaměstnanost.

Hrubé podceňování role domácí poptávky ztěžuje hledání východisek z hospodářské recese. Při hodnocení možných dopadů jednotlivých opatření na pracovním trhu je nutno brát v úvahu, že efekt dodatečné domácí poptávky pro zvýšení domácí zaměstnanosti se v jednotlivých směrech užití HDP výrazně liší. Zatímco při zvýšení stavebních investic je vzhledem k jejich nízké dovozní náročnosti téměř stoprocentní, při zvýšení investic do strojů a zařízení je naopak nízký.

Dokud se česká veřejnost nezabaví rozšířené mystifikace o nízkém vlivu domácí poptávky na celkový ekonomický výkon, nelze uplatnit potřebná opatření k rozetnutí bludného kruhu: škrty veřejných rozpočtů – pokles HDP – další škrty atd. Jistěže je naše malá ekonomika více otevřená a více závislá na exportu než např. větší ekonomika polská. Celkovou konjunkturu v Evropě a ve světě sami málo ovlivníme a musíme se přizpůsobovat měnícím se potřebám světového trhu, přičemž podpora exportu je prvořadá.

Při zkoumání zkušeností ostatních nových členských zemí se jeví jako pozoruhodné, že Polsko se jako jediná země EU vyhnulo v roce 2009 poklesu výroby – pouze zpomalilo ekonomický růst. Bylo to ovlivněno do značné míry tím, že polská ekonomika má větší vnitřní trh a je méně závislá na exportu než ekonomika ostatních NČZ. (Poměr vývozu k HDP činí zde v posledních letech jen kolem 40 %). Významný vliv však mělo i to, že polská vláda přijala k podpoře domácí poptávky řadu účinných opatření. Na rozdíl od této politiky se česká vláda soustřeďuje pouze na rozpočtové škrty a nerozlišuje přitom ani ty veřejné kapitálové výdaje, které zvyšují dlouhodobý růstový potenciál země a zaměstnanost (infrastrukturní výdaje, výdaje do zvýšení vzdělanosti a kvalifikace) od běžných výdajů na spotřebu sektoru vlády, na nichž by v první řadě měla šetřit.

Při koncipování protikrizových opatření je nutno se **vyváženě zaměřit jak na nabídkovou, tak i na poptávkovou stranu ekonomiky.** Jsou-li tato opatření pod vlivem mylné interpretace makroekonomických ukazatelů orientována jednostranně, zužují se východiska z krize.

Literatura

ČSÚ: Evropský systém účtů ESA 1995. ČSÚ, Praha 2000.

ČSÚ: Roční národní účty, tabulky dodávek a užití, tabulky SIOT. ČSÚ, Praha, březen 2012.

Eurostat: Eurostat Manual of Supply, Use and Input-Output Tables. European Commission, Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities 2008.

Eurostat: National Accounts. Luxembourg, March 2012.